

БАКТЕРИОЛОГИК ВОСИТАЛАР БИЛАН ЗАРАРЛАНГАН ЎЧОҚДА ЭПИДЕМИЯГА ҚАРШИ ЧОРА ТАДБИРЛАРНИ ТАШКИЛ ЭТИШ ҲУҚУҚИЙ АСПЕКТЛАРИ

Бердирасулов Дилшод Қодирович, Нуриддинов Аҳмад Муҳаммадиевич,
Зарипов Муҳаммадисо Одилевич
Самарқанд давлат тиббиёт университети, Ўзбекистон Республикаси, Самарқанд ш.

ПРАВОВЫЕ АСПЕКТЫ ОРГАНИЗАЦИИ ПРОТИВОЭПИДЕМИЧЕСКИХ МЕРОПРИЯТИЙ ПРИ ЗАРАЖЕНИЕ ОЧАГОВ БАКТЕРИОЛОГИЧЕСКИМИ АГЕНТАМИ

Бердирасулов Дилшод Кодирович, Нуриддинов Ахмад Мухаммадиевич,
Зарипов Мухаммадисо Одилевич
Самаркандский государственный медицинский университет, Республика Узбекистан, г. Самарканд

LEGAL ASPECTS OF ORGANIZING ANTI-EPIDEMIC MEASURES IN CASE OF INFECTION OF FOCI WITH BACTERIOLOGICAL AGENTS

Berdirasulov Dilshod Qodirovich, Nuriddinov Ahmad Muhammadiyevich,
Zaripov Muhammadiso Odilovich
Samarkand State Medical University, Republic of Uzbekistan, Samarkand

e-mail: info@sammu.uz

Резюме. Мақолада ҳудудларнинг куйдирги касаллигига нисбатан биологик ва ижтимоий хавфлилик муаммоси кўриб чиқилган. Биологик хавфни интеграциялашган мониторинг ва прогноз қилиши, биологик таҳдидларнинг олдини олиши, тиббиёт соҳасидаги фаолиятни мувофиқлаштириши, аҳоли ва ҳудудларни биологик ҳимоя қилиши, хавфли касалликлар тарқалишининг олдини олиши, хавфли касалликлар эпидемияси оқибатлари баён этилган. Бу жараёнларни амалга ошириши учун барча куч ва воситаларини бирлаштириши керак. Бу жараёнга истеъмолчилар ҳуқуқларини ҳимоя қилиши ва инсон фаровонлигини таъминлаш Соғлиқни сақлаш вазирлиги, Мудофаа вазирлиги, Фавқулодда вазиятлар вазирлиги жалб этилиши кераклиги айтиб ўтилган.

Калит сўзлар: куйдирги, тупроқдаги куйдирги касаллиги ўчоқлари, куйдирги касаллиги тарқалишининг олдини олиши, ҳудуднинг биологик ва ижтимоий хавфи, Ўзбекистон Республикаси.

Abstract. The article deals with the problem of the biological and social danger of anthrax in the regions. The complex monitoring and forecasting of biological risks, prevention of biological threats, coordination of activities in the field of medicine, biological protection of the population and regions, prevention of the spread of dangerous diseases, the consequences of epidemics of dangerous diseases are described. It is necessary to combine all forces and means to carry out these processes. It was stated that the Ministry of Health, the Ministry of Defense, the Ministry of Emergency Situations should be involved in this process to protect consumer rights and ensure the well-being of people.

Key words: anthrax, foci of anthrax in the soil, prevention of anthrax outbreaks, biological and social risks of the region, the Republic of Uzbekistan.

Эпидемия–инсонларга хос юкумли касалликларнинг маълум бир минтақа доирасида оммавий равишда ва вақт ўтиши билан ривожланиб тарқалишидир. Унинг даражаси шу ҳудудда одатда кайд қилинувчи касалланиш даражасидан анча юкори бўлади. Республика ҳудудининг катта қисми куйдирги касаллигининг актив ва кенг кўламдаги Ўрта Осиё табиий ўчоғи зонасида жойлашган, шунингдек, Қозоғистондаги (Кизилқум, устюрт) ва Туркманистондаги (Қорақўл) табиий куйдирги ўчоғи билан чегараланади. У кемирувчилар ва ёввойи

хайвонлар орасидаги амалда бошқарилмайдиган касаллик эпизоотиялари билан характерланади. Шунингдек, куйдирги касаллиги ўчоқлари чегарадош Қирғизистон, Тожикистон ва Афғонистон ҳудудларида ҳам мавжуддир. Куйдирги касаллиги бўйича эпидемиологик нохуш ҳолатлар Ўзбекистон билан чегарадош ҳудудларда, ҳар йили юз беради. Республикада бу касалликнинг табиий ўчоқлари мавжуд бўлиб, у Қорақалпоғистон Республикаси ва Навоий, Бухоро, Қашқадарё, Сурхондарё каби вилоятларнинг деярли барча қумлик яйлов

худудларини ўз ичига олади. Эпизоотия–юкумли касалликларнинг маълум бир минтақа доирасида кўп сондаги бир ёки кўп турдаги ҳайвонлар орасида бир вақтнинг ўзида вақт ва маконда ривожланиб тарқалишидир. Унинг даражаси шу худудда одатда қайд қилинувчи касалланиш даражасидан анча юқори бўлади. Республикадаги санитария эпизоотик вазият Ўзбекистонга яқин ва узоқ чет эл мамлакатларидан қорамол касаллигининг кириб келиши хавфи сақланаётганлиги билан характерланади. Республика худудида (Қашқадарё, Бухоро, Андижон, Наманган вилоятлари ва Қорақалпоғистон Республикаси) куйдирги касаллигининг табиий ўчоқлари бор.

Куйдирги қўзғатувчисининг муҳим хусусияти шундаки, ташқи муҳитда узоқ сақланиб қолади, тупроқда қулай шароитда кўпаяди ва илдиз отади. Ўнлаб йиллар давомида кенг худудларда доимий тупроқ ўчоқларини шакллантириб сақланади. Шу боис, ушбу инфекция учун эпидемиологик вазиятни тубдан яхшилашга эришишга йўл қўймайди.

Ушбу мавзунинг долзарблиги ҳар йили шу касалликнинг спорадик равишда учраши билан тасдиқланади. Куйдирги инфекциясининг долзарблиги 1-хавф тоифадаги санитария муҳофазаланган ерларни 1000 метргача бўлган зоналарида жойлашган худудларнинг янгисини ўзлаштиришнинг мумкин эмаслиги билан боғлиқ [7]. Бу ҳолат ҳайвонлар ва одамлар орасида куйдирги касаллигининг янги ўчоқларининг пайдо бўлиши билан тушунтирилади. Шунга кўра, худудларнинг озик-овқат ва эпидемик хавфсизлигининг пасайиши халқаро конференцияларда кўплаб олимларнинг маърузалари ва илмий журналлардаги мақолалар билан тасдиқланади. Шуларни эътиборга олган ҳолда куйдирги касаллиги билан зарарланган ўчоқда эпидемияга қарши чора тадбирларни ташкил этиш ҳуқуқий аспектларини таҳлил қилиш бугунги куннинг долзарб мавзусидир.

Тадқиқот мақсади: куйдирги касаллиги билан зарарланган ўчоқда эпидемияга қарши чора тадбирларни ташкил этиш ҳуқуқий аспектларини таҳлил қилиш

Тадқиқот материаллари ва усуллари: куйдирги касаллиги билан зарарланган объектлар, куйдирги касаллиги бўйича норматив ҳужжатлар.

Тадқиқот муҳокамаси: Куйдирги ўта хавфли сапрозооноз бактериал юкумли касалликдир. Ҳайвонлар ва одамлар орасида касаллик чақиради. *Bacillus anthracis* қўзғатувчиси спора ҳосил қилувчи микроорганизмларга тегишли бўлиб, маълум шароитларда тупроқда кўпайиш қобилиятига эга. Ноқулай муҳит шароитида ҳам капсула ҳосил қилиш ва вирулентлик каби юқори патоген хусусиятларини

сақлаб қолади. Шу билан бирга, инсоннинг табиатга таъсири йил сайин ортиб бормоқда ва инсоннинг янги худудларни ўзлаштириш суръати сезиларли даражада ошиб бормоқда. Эпидемик ва эпизоотик жараёнларнинг кучайишига ҳисса қўшадиган инсон таъсири натижасида юзага келадиган кўплаб омиллар мавжуд. Хўжалик худудларини ташкил этиш ва назорат қилишнинг заифлашиши натижасида юзага келадиган эпизоотик жараёнлар худудларнинг иқтисодий ривожланишига салбий таъсир кўрсатишини истисно қилиб бўлмайди. Шунинг учун белгиланган тартибда рўйхатдан ўтмаган куйдирги касаллигининг тупроқ ўчоқлари исталган вақтда соғлом худудга тушиши мумкин. Масалан, сел келиши, сув тошқини, жарликлар ва дарёлар қирғоқларининг қулаши ёки илгари фойдаланилмаган худудлар ва ерларни шаҳарсозлик, агрорекреация ва бўш худудларни ривожлантиришнинг бошқа турларини қўллаш натижасида куйдирги қўзғатувчиси кенг худудга тарқалиб кетиши мумкин. Куйдирги ўчоқларининг тупроқ яхлитлиги бузилганда куйдирги қўзғатувчиси тупроқ юзаси ва ер ости сувларининг сирт қатламларига кириб, кенг радиусга эга бўлган эпидемия ва эпизоотик потенциал хавфли худудларнинг янги резервуар ва ареалларини ҳосил қилади. Бу худудлар инсонлар ва ҳайвонлар катта хавф туғдиради [4]. Ушбу ўчоқларнинг мавжудлиги сабабли, ҳозирги вақтда уй ҳайвонлари орасида куйдирги касаллиги спорадик тарзда учраб турибди.

Ўзбекистон худудида ҳам куйдиргининг табиий ўчоқлари асрлар давомида тўпланиб пайдо бўлган. Куйдирги қўзғатувчисининг резервуари куйдирги қўзғатувчисини спора ва вегетатив шаклда сақловчи тупроқ ва бошқа атроф-муҳит объектлари ҳисобланади [1]. Шунинг учун ҳам куйдирги касаллигининг ўчоқлари: қорамоллар қабристонлари, биотермик чуқурлар ва куйдиргидан ўлган ҳайвонларнинг жасадаларини кўмадиган бошқа жойлар потенциал хавфли биологик объектлар деб ҳисобланади [2, 3]. Куйдирги қўзғатувчилари билан тупроқ ифлосланишининг олдини олиш учун куйдирги касаллигидан ўлган қорамол жасадаларини қисмларга ажратмасдан мажбурий ёқиб, ерга кўмишни тартибга солиш керак [4]. Бу жараён учун қоида тариқасида, 0,3-5,0 гектар майдонга эга бўлган ажратилган худудлар тегишли тартибда сақланади. Бу худудларнинг санитария ва ветеринария ҳолати: худуд барча периметрлари бўйича ариқлар билан чегараланган, ҳайвонлар ва одамларнинг тасодикий киришини тўхтатиш учун ҳар томонлама ўралган, «Куйдирги, қазиш тақиқланган» деган ёзувли белги билан кўрсатилиши лозим [2]. Куйдирги касаллигидан ўлган ҳайвонларнинг дафнларини ҳисобга олиш

учун мўлжалланган хужжатлар туман, шаҳар ветеринария станциялари архивларида ва санитария марказларида муддатсиз сақланади. Бу ҳудуд доимий равишда эпидемия кузатувида бўлади [5]. Ҳозирги вақтда давлат кадастрида рўйхатига олинган куйдирги касаллиги бўйича ноқулай ҳудудларнинг аниқ чегараси ва тупроқнинг ифлосланиш даражаси мавжуд эмас. Шунингдек, ўчоқларнинг кўмиш жойлари белгиланмаган [6]. Ҳайвонлар орасида куйдирги касаллиги қайд этилган аҳоли пункти тавсиф асосида кадастр рўйхатига олинган, бироқ ҳайвон мурдасининг ҳақиқий кўмилган жойини ақс эттирмайди. Умуман олганда, кўплаб аҳоли пунктлари ҳудудий ваколатли органлар ва маҳаллий ҳокимият органларида рўйхатдан ўтишмаган. Кўпчилик аҳоли пунктларида ветеринария ва тиббиёт мутахассисларига куйдирги касаллиги бўйича тупроқ ўчоқларининг аниқ жойлашишини аниқлашга ёрдам берадиган бу ҳудудлар жойлашувини яхши тушунадиган маҳаллий аҳоли деярли қолмади. Бундан ташқари, чорвачилик билан шуғулланадиган аҳоли пунктларида бундай жойларнинг жойлашишини аниқлаш мутахассислар учун жуда қийин муаммага айланиб бормоқда [8].

Статистик маълумотларга кўра, ҳар йили, республикамизнинг жанубий ўлкаларида инсонлар ва ҳайвонлар орасида куйдирги касаллигининг спорадик учраши қайд этилади. Куйдиргининг спорадик равишда такрорий тарқалиши эпидемиядан далолат беради. Бу ҳолат куйдирги касаллиги бўйича эпидемик ҳолат назоратини кучайтириш ва «эндемик хавф» тупроқ ўчоқлари билан боғлиқ ҳудудларни белгилаш кераклигини кўрсатади. Иктисодий фаолият натижасида юзага келадиган куйдиргининг янги тупроқ ўчоқларини антропоген (юнонча antropurgia - инсон фаолияти) деб аташ мумкин. Шунингдек, биринчи ва иккинчи тоифали куйдирги тупроқ ўчоқлари тафовут қилинади. Биринчи тоифали куйдирги кўзғатувчилари билан зарарланган тупроқ - 30 ... 40 см чуқурликдаги куйдирги кўзғатувчиси билан уруғланган тупроқ майдонларидан иборат. Иккинчи тоифадаги куйдиргининг тупроқ ўчоқларига – куйдирги кўзғатувчиси билан 200см чуқурликкача зарарланган тупроқ ўчоқлари киради. 1953 йилгача бўлган даврда куйдиргидан ўлдирилган ҳайвонларнинг жасадларини кўмиш уларни утилизация қилишнинг ягона йўли бўлган. Шу спорадар ҳозирга қадар айрим ҳудудларда сақланиб қолган [5].

Антропоген фаоллик тупроқдаги куйдирги ўчоқларининг фаоллигини пасайтириш мос равишда ҳайвонлар ва одамларда касалланиш даражасига ҳам таъсир кўрсатади. Бу ҳолат профилактиканинг специфик (эмлаш) ва носпецифик

(дезинфекция, дезинфекция) усуллари таъсири остида содир бўлади. Куйдирги касаллиги профилактикаси бўйича специфик усуллари ўтказиш ҳозирда муаммага айланиб бормоқда. Яъни эмлаш вакциналар билан боғлиқ. Вакциналарни ўтказиш бўйича айни дамда муаммолар мавжуд. Юқоридагиларнинг барчаси ноқулай ҳудудларда куйдирги касаллиги тупроқ ўчоқларининг олдини олиш ва йўқ қилиш ўтказиш заруриятини келтириб чиқаради. Куйдирги инфекцияси юқиш хавфи бўлган фаолият турлари билан шуғулланадиган аҳоли гуруҳларини мунтазам равишда текшириб туриш, уларни назорат остига олиш керак.

Биологик курул ёки хавфни ўрганиш, уни тадқиқот қилиш, узлуксиз комплекс мониторинг ва прогноз қилиш, ҳудудлардаги куйдирги касаллиги ўчоқларини аниқлаш, аҳоли фаолиятини доимий равишда мониторинг қилиш учун марказлар ташкил этилган.

Фуқаро муҳофазасининг илмий ва ўқув муаммолари билан “Ҳаёт фаолияти хавфсизлиги ва фуқаро муҳофазаси” фани шуғулланади. Мамлакатимиз бўйлаб барча табиий офатлар келиб чиққанда уларнинг олдини олиш тиббиётнинг долзарб муаммоларидан биридир. Тиббий биологик таҳдидларни мониторинг қилиш маркази мавжуд. Бу марказ куйидагиларни амалга оширади: ҳарбий хизматнинг кучлари ва воситаларини бирлаштириш орқали истеъмолчилар ва инсон фаровонлигини таъминлаш, инсон ҳуқуқларини химоя қилишни назорат қилиш, Соғлиқни сақлаш вазирлиги томонидан аҳоли ва ҳудудларни тиббий-биологик муҳофаза қилиш соҳасидаги фаолиятни мувофиқлаштириш ва хавфли эпидемик касалликлар тарқалишининг олдини олиш; биотиббиёт таҳдиди юзага келганда барча ҳаракатларни мувофиқлаштириш; биологик офатлар ўчоқларини бартараф этиш усуллари ва янги технологияларини ишлаб чиқишдан иборат.

Хулоса ўрнида шуни айтиш мумкинки, бу борада илмий ва услубий тадқиқотларни давом эттириш учун, шунингдек, куйдирги касаллиги бўйича табиий тупроқ ўчоқларини аниқлаш жойларида ташкилий чора-тадбирлар мажмуини ишлаб чиқиш, куйдирги кўзғатувчисининг тарқалиш чегараларини локализация қилиш ва тупроқни дезинфекция қилиш Соғлиқни сақлаш вазирлиги ва Фуқаро муҳофазасининг мутахассисларининг биргаликдаги фаолиятини талаб қилади.

Адабиётлар:

1. Зарипов М.О. “Методы Самарқанд вилояти туманларида истиқомат қилувчи чақирқочча бўлган ёшларнинг соғлигини таҳлил қилиш”. ПБИМ №5, 2020 (122). С.47-50.

2. Зарипов М.О., Мамиров А.Э. “Қўшинлар шахсий таркиби орасида учраётган айрим юкумли касалликларда клиник ташхис қўйиш ва уларни касалликлар замонавий таснифи бўйича тиббий ҳисоботини юргизишдаги муаммолар”. ПБИМ №1, 2021 (125). С.17-20.

3. Ўзбекистон Республикаси Вазирлар Маҳкамасининг қарори, 24.07.2017 йилдаги 537-сон. “Ўзбекистон Республикасида юкумли касалликлар тарқалишининг олдини олишга доир қўшимча чора-тадбирлар тўғрисида”

4. Ўзбекистон Республикаси Меҳнат ва аҳолини ижтимоий муҳофаза қилиш вазирининг 2009 йил 18 март 1923-сон буйруғи. Ўзбекистон республикаси меҳнат ва аҳолини ижтимоий муҳофаза қилиш вазирининг буйруғи “Юкумли касалликка чалинган ҳайвонларга хизмат кўрсатишда меҳнатни муҳофаза қилиш қоидаларини тасдиқлаш ҳақида”

5. J.A. Rizaev Influence of fluoride affected drinking water to occurrence of dental diseases among the population // EurAsian Journal of BioMedicine, Japan 4 (5), 1-5

6. J.A. Rizaev Ecological pollutants in industrial areas of Uzbekistan: their influence on the development of dental diseases // EuroAsian Journal of BioMedicine, Japan 4 (5), 12-19

7. J. Rizaev, A. Kubaev Preoperative mistakes in the surgical treatment of upper retro micrognathia // International Journal of Pharmaceutical Research 12 (1), 1208-1212

**ПРАВОВЫЕ АСПЕКТЫ ОРГАНИЗАЦИИ
ПРОТИВОЭПИДЕМИЧЕСКИХ МЕРОПРИЯТИЙ
ПРИ ЗАРАЖЕНИИ ОЧАГОВ
БАКТЕРИОЛОГИЧЕСКИМИ АГЕНТАМИ**

*Бердирасулов Д.К., Нуриддинов А.М.,
Зарипов М.О.*

Резюме. В статье рассматривается проблема биологической и социальной опасности сибирской язвы в регионах. Описан комплексный мониторинг и прогнозирование биологических рисков, предупреждение биологических угроз, координация деятельности в области медицины, биологическая защита населения и регионов, предотвращение распространения опасных заболеваний, последствий эпидемий опасных заболеваний. Необходимо объединить все силы и средства для осуществления этих процессов. Было заявлено, что в этот процесс должны быть вовлечены Минздрав, Минобороны, МЧС для защиты прав потребителей и обеспечения благополучия людей.

Ключевые слова: сибирская язва, очаги сибирской язвы в почве, профилактика вспышек сибирской язвы, биологические и социальные риски региона, Республика Узбекистан.